

Jan Kot

Zwolnienie od kosztów sądowych w świetle doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego

Palestra 26/6-7(294-295), 28-38

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

komunalnymi środkami lokomocji, otrzymywania darmo lekarstw itp., czego zresztą nie mam zamiaru krytykować ani kwestionować, ale wspominam o tym dlatego, aby uwypuklić społeczne i ekonomiczne nieprawidłowości w naszym systemie prawnym, wypaczającym zasady egalitaryzmu socjalistycznego i prawnego. Wypadki, które tu opisałem, są na ogół znane i każdy adwokat-praktyk miał możliwość spotkać się z nimi na co dzień. Nie wymagają one specjalnego udokumentowania, bo chociaż stanowią one *curiosum* w naszym systemie prawa cywilnego, są jednak tak powszechne i znane, że przytaczanie konkretnych faktów z podaniem sądów i sygnatur jest zgoła niepotrzebne.

Czy nie należałoby wreszcie określić ustawowo jakieś, nawet stosunkowo wysokie minimum socjalne dla tych emerytów i rencistów, otrzymujących wyższe renty i emerytury niż pracownik z wyższym wykształceniem, i tylko to minimum zwolnić od zajęcia egzekucyjnego?

Złe i szkodliwe z punktu widzenia społecznego przepisy prawa cywilnego (w konkretnym wypadku: prawa procesowego) powinny więc być co rychlej zmienione. Powinny być poprawione, a nie odnawiane.

JAN KOT

ZWOLNIENIE OD KOSZTÓW SĄDOWYCH W ŚWIETLE DOKTRYNY I ORZECZNICTWA SĄDU NAJWYŻSZEGO

Autor poświęca swe rozważania zagadnieniu zwolnienia od kosztów sądowych zarówno w postępowaniu rozpoznawczym jak i egzekucyjnym. Omawia wypadki zwolnienia od tych kosztów z mocy ustawy lub z mocy decyzji sądu, przy czym argumentację swą popiera orzecznictwem Sądu Najwyższego oraz stanowiskiem zajmowanym w tej sprawie przez doktrynę.

I. Uwagi wprowadzające

Zagadnienie zwolnienia strony od kosztów sądowych, tj. opłat i wydatków, jest problemem¹ procesowym, społecznym i skarbowym.

Pierwszym jest dlatego, że chodzi w nim o to, aby osobom nie posiadającym dostatecznych środków materialnych na prowadzenie sądowego postępowania cywilnego umożliwić dochodzenie praw lub obronę w postępowaniu cywilnym.

Drugim dlatego, żeby w ten sposób zrównać w zakresie wymiaru sprawiedliwości wszystkich obywateli, jak również stworzyć warunki do odpowiedniego uwzględnienia interesów klasowych społeczeństwa

Trzecim wreszcie dlatego, że zwolnienie od kosztów uszczupla dochody finansowe państwa i umożliwia niekiedy pieniąctwo, zwłaszcza w warstwach niedostatecznie społecznie wyrobionych.

Z powyższych względów znajomość problematyki zwolnienia od kosztów sądowych ma doniosłe znaczenie praktyczne i społeczne.

Zwolnienie to może zachodzić z mocy ustawy lub na mocy decyzji sądu

¹ Tak W. Śledlecki: *Postępowanie cywilne — Zarys wykładu*, Warszawa 1977, s. 198; W. Broniewicz: *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa — Łódź 1978, s. 74; J. Jodłowski, Z. Resich: *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1979, s. 306.

oraz może być całkowite lub częściowe.² Oba te rodzaje zwolnień obejmują zarówno postępowanie rozpoznawcze jak i egzekucyjne.

II. Zwolnienie od kosztów sądowych z mocy ustawy

Może ono być: 1) całkowite ze względów podmiotowych (art. 111 § 1 pkt 4-5 k.p.c.) i przedmiotowych (art. 111 § 1 pkt 1-3 k.p.c.) lub 2) częściowe (tylko od opłat) ze względów podmiotowych (art. 8-9 u.o. k.s.) i przedmiotowych na podstawie u.o. k.s. (art. 10, 19, 21, 23) i rozporządzenia wykonawczego (§ 22, 27 i 48).³

Ad 1. Niezależnie od rodzaju sprawy nie mają obowiązku uiszczania kosztów sądowych: prokurator, organizacje społeczne ludu pracującego, jeżeli występują w obronie praw obywateli, oraz kurator wyznaczony przez sąd orzekający lub opiekuńczy dla danej sprawy (art. 111 § 1 pkt 4-5 k.p.c.). W tym ostatnim wypadku, jeśli tylko przepisy szczególne nie stanowią inaczej, wydatki za kuratora ponosi tymczasowo strona, która swym wnioskiem lub czynnościami spowodowała ustanowienie kuratora, jeżeli nie zachodzą warunki do zwolnienia od kosztów sądowych (art. 111 § 2 k.p.c.).⁴ Udział prokuratora w sprawie nie uzasadnia zasądzenia zwrotu kosztów na rzecz Skarbu Państwa ani od Skarbu Państwa. Przepisy art. 111 § 1 pkt 4-5 k.p.c. nie budzą wątpliwości w praktyce.

Ze względów przedmiotowych ze zwolnienia od kosztów sądowych korzysta strona, która dochodzi: a) ustalenia ojcostwa i roszczeń z tym związanych, b) roszczeń alimentacyjnych, c) należności pracownika ze stosunku pracy albo naprawienia szkód spowodowanych wypadkiem w zatrudnieniu lub chorobą zawodową. Decyduje zatem rodzaj spraw, które ustawodawca otacza szczególną opieką ze względu na ich podstawowe znaczenie dla kształtowania się socjalistycznych stosunków społecznych. Wyraz temu dał Sąd Najwyższy w szczególności w orzeczeniu z dnia 4.VI.1965 r. IV CZ 92/53,⁵ wyjaśniając tam, że o zastosowaniu przewidzianych w art. 111 § 1 pkt 1, 2 i 3 k.p.c. zwolnień od kosztów sądowych decyduje rzeczywisty charakter dochodzonego roszczenia, a nie nazwa, którą powód swemu roszczeniu nadaje. Jeżeli jednak przewodniczący ma zastosować ten przepis bądź przez zażądanie opłat, bądź też przez nadanie sprawie biegu bez żądania tych

² W. Berutowicz: *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1976, s. 165; tenże: *Przewodnik do nauki o postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1974, s. 100; W. Siedlecki: *Postępowanie cywilne (...)*, s. 199; J. Jodłowski, Z. Resich: *Postępowanie cywilne (...)*, s. 306. Zobacz też J. Cagara: *Niektóre zagadnienia z zakresu kosztów sądowych w sprawach cywilnych*, „Probl. Wym. Spr.” 1975, nr 8, s. 47.

³ W. Berutowicz: *Przewodnik (...)*, s. 100; tenże: *Postępowanie (...)*, s. 166. Tak ustawa z 13.VI.1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 24, poz. 110) i rozp. wyk. z 13.VI.1967 r. (Dz. U. z 1973 r. Nr 21, poz. 127).

⁴ W. Berutowicz: *Postępowanie (...)*, s. 165; K. Korzan: *Koszty procesu z udziałem kuratora*, „Palestra” 1968, nr 2, s. 22 i n.; tenże: *Głosa do orzeczn. SN z dnia 3.II.1970 r. II CZ 32/69*, OSPIKA 1970, z. 11, poz. 226; W. Broniewicz: *Postępowanie (...)*, s. 74. Zagadnienie związane z kosztami prokuratora omówiłem w artykule: *Kilka uwag o kosztach postępowania cywilnego związanych z udziałem prokuratora*, „Prob. Praw.” (1980, nr 3, s. 54-60). Praktycznie omawianą materię przedstawia T. Zyznowski: *Wybrane zagadnienia z praktyki zwalniania od kosztów sądowych*, „Prob. Wym. Spr.” 1980, nr 1, s. 3 i n.

⁵ W. Berutowicz: *Postępowanie (...)*, s. 165; OSN 1965, poz. 95. Zobacz w szczególności: M. Piekarski, M. Wilewski: *Z problematyki kosztów procesu cywilnego*, „Palestra” 1967, nr 1, s. 34 i n. oraz nr 2, s. 34 i n.; M. Piekarski, M. Wilewski: *Koszty postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Palestra” 1974, nr 1, s. 41 i n.; T. Bukowski: *Rozstrzygnięcie o kosztach procesu cywilnego*, Warszawa 1971, s. 24 i n. Zobacz T. Zyznowski: *Koszty sądowe w postępowaniu cywilnym — Druga strona medalu*, „Gazeta Sądowa” 1981, nr 5-6, s. 3.

opłat, to może on wezwać powoda do uiszczenia opłat wbrew wskazanej przez powoda kwalifikacji jego roszczeń, uzasadniającej zwolnienie od kosztów sądowych, tylko wówczas, gdy wskazana przez powoda kwalifikacja roszczeń jest oczywiście błędna. Zachodzi to wtedy, gdy kwalifikacja, jaką powód nadał swym roszczeniom, jest — przy uwzględnieniu jego twierdzeń faktycznych oraz bez potrzeby szczegółowej analizy i bez potrzeby sprawdzania dowodów — niewątpliwie sprzeczna z zasadami i z nie podlegającymi różnej wykładni przepisami prawa. Pogląd ten podtrzymał Sąd Najwyższy w orzecz. z dnia 17.XI.1967 r. I PZ 66/67 (OSNCP 1968, poz. 92), w myśl którego nadal zachował aktualność pogląd wyrażony w orzeczeniu z 1955 r., że jeżeli nie ma podstaw do uznania wskazanej przez powoda kwalifikacji roszczenia za oczywiście błędną, to przewodniczący nie powinien brać pod uwagę kwalifikacji odmiennej i żądać w związku z tym opłat.

Sąd Najwyższy także w wielu innych orzeczeniach przeprowadził wykładnię przepisu art. 111 § 1 k.p.c., a w szczególności pkt 2 i 3.⁶ Ze względu na potrzeby praktyki zostaną tu one przytoczone w całości.

Ad a). Strona dochodząca ustalenia ojcostwa i roszczeń z tym związanych.

Matka dziecka, która dochodzi od ojca dziecka, nie będącego jej mężem, kosztów swego utrzymania w okresie porodu, pokrycia wydatków związanych z ciążą i porodem, nie ma obowiązku uiszczania kosztów sądowych. Ustawowe zwolnienie od kosztów sądowych nie dotyczy dochodzenia roszczeń regresowych przeciwko osobie zobowiązanej do alimentowania dziecka, także gdy z roszczeniem regresowym (art. 130 k.r.o.) występuje matka dziecka przeciwko jego ojcu.⁷

Ad b). Strona dochodząca roszczeń alimentacyjnych.

Generalnie należy stwierdzić, że zwolnienie z § 1 pkt 2 art. 111 k.p.c. przysługuje nie tylko stronie dochodzącej alimentów wynikających z obowiązku ustawowego, lecz odnosi się ono także do wszelkiego rodzaju roszczeń alimentacyjnych, a więc również do roszczeń opartych na umowie.

W orzecz. z dnia 28.I.1966 r. III CR 356/65 (OSNCP 1966, poz. 76) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że w sprawie o obniżenie renty alimentacyjnej przysługuje stronie pozwanej ustawowe zwolnienie od kosztów sądowych, albowiem zasięg działania art. 111 § 1 pkt 2 k.p.c. nie ogranicza się do wypadku czynnego dochodzenia alimentów, lecz obejmuje także sytuację, gdy wierzyciel znajduje się po stronie biernej. Zamiarem bowiem ustawodawcy było szczególne ułatwienie i uprzywilejowanie osób uprawnionych do alimentacji i dał on temu wyraz w tym, żeby maksymalnie ułatwić osobom uprawnionym do alimentacji uzyskanie od osób zobowiązanych należności, zapewniających osobom uprawnionym niezbędne środki utrzymania. Właśnie ten wzgląd jest tutaj ważniejszy niż względy natury fiskalnej.

Jest rzeczą oczywistą, że z punktu widzenia uzyskania przez osobę uprawnioną do alimentacji od osoby zobowiązanej potrzebnych środków utrzymania jest zupełnie obojętne, czy osoba uprawniona do alimentacji żąda w sposób czynny swych należności, czy też broni się w sposób bierny przed ich obniżeniem, albowiem w obu wypadkach realizuje ona swoje podstawowe prawo do alimentacji, wobec czego w obu tych wypadkach powinna korzystać z ustawowego zwolnienia od kosztów sądowych. Oba zaś te stany mieszczą się w określeniu „dochodzenie” rozumianym *sensu largo*. Teza ta znalazła pełną aprobatę ze strony doktryny. J. Jod-

⁶ Zob. J. Krajewski, K. Piasecki: Kodeks postępowania cywilnego — Tekst, orzecznictwo, piśmiennictwo, Warszawa 1977, s. 180—184. Podobnie B. Dobrzański: Kodeks postępowania cywilnego — Komentarz, praca zbiorowa pod redakcją Z. Pesicha i W. Siedleckiego, wyd. II, t. I, Warszawa 1975, s. 224—226, (cyt. dalej jako: „Komentarz do k.p.c.”).

⁷ Patrz: Odpowiedź: NP 1933, nr 89, s. 156; Z. Świeboda: Koncentracja i wykorzystanie dowodów w postępowaniu cywilnym, ZN IBPS 1979, s. 3 i n.

łowski⁸ w wyczerpującej glosie, omawiając szczegółowo wchodzące w grę przepisy i sytuacje, wyraża słuszny pogląd, że tezę tę należy konsekwentnie odnieść do wszelkich procesów dotyczących obowiązku alimentacyjnego, w których osoba uprawniona do alimentów broni swych praw, a więc gdy zajmuje również pozycję defensywną.

Ad c). *Strona dochodząca należności pracownika ze stosunku pracy albo naprawienia szkód spowodowanych wypadkiem w zatrudnieniu lub chorobą zawodową.*

Przepis art. 111 § 1 pkt 3 k.p.c. ze względu na częstotliwość jego stosowania w praktyce oraz wywołujące się wątpliwości na tle jego stosowania stał się przedmiotem szerokiej interpretacji stanów faktycznych i wyjaśniania ich przez Sąd Najwyższy. Zdaniem Sądu Najwyższego nie ma obowiązku uiszczenia kosztów sądowych:⁹ pracownik dochodzący naprawienia szkód wynikłych z wypadku w zatrudnieniu oraz spadkobiercy tego pracownika, którzy wstąpili do procesu w miejsce zmarłego powoda (orzecz.: z dnia 1.II.1964 r. I PZ 80/63, OSNCP 1964, poz. 236 i z dnia 23.XI.1965 r. I PZ 74/65, OSNCP 1968, poz. 68); oficer zawodowy dochodzący odszkodowania z powodu wypadku, któremu uległ w czasie zajęć służbowych (orzecz. z dnia 2.IV.1967 r. I CZ 155/65, OSNCP 1968, poz. 142); uczeń szkoły zawodowej, który uległ wypadkowi przy odbywaniu praktyki związanej z pobieraniem nauki w tej szkole (orzecz. z dnia 7.II.1968 r. I PZ 1/68, OSNCP 1968, poz. 156); osoba odbywająca karę pozbawienia wolności a dochodząca odszkodowania z powodu wypadku w zatrudnieniu lub choroby zawodowej, wynikłych w czasie zatrudnienia (orzecz. z dnia 5.III.1968 r. I PZ 4/68, OSNCP 1968, poz. 217); członek spółdzielni pracy dochodzący od niej udziału w części nadwyżki bilansowej przeznaczonej do podziału między członków (orzecz. z dnia 9.I.1968 r. I PZ 8/67, OSPIKA 1969, poz. 1 i tamże — w zasadzie aprobująca — glosa M. Piekarskiego); żołnierz zasadniczej służby wojskowej, który uległ wypadkowi w czasie zajęć służbowych (orzecz. z dnia 18.XI.1968 r. I CZ 88/68, OSNCP 1969, poz. 142); pracownik żądający zmiany lub zniszczenia poufnej i szkodliwej opinii (orzecz. z dnia 18.IV.1969 r. I PZ 8/69, OSNCP 1970, poz. 11); wdowa dochodząca odszkodowania od zakładu pracy na tej podstawie, że z powodu niepłacenia składek w PZU wygasła umowa ubezpieczenia jej zmarłego męża (orzecz. z dnia 22.X.1969 r. III PZP 29/69, OSNCP 1970, poz. 101); członek rolniczej spółdzielni produkcyjnej dochodzący należności za pracę (orzecz. z dnia 3.XI.1970 r. I PZ 29/70, OSNCP 1971, poz. 52); osoba dochodząca naprawienia szkód wynikłych z wypadku w zatrudnieniu w czasie służby wojskowej (orzecz. z dnia 16.IX.1970 r. I PZ 36/70, OSNCP 1971, poz. 74); strona dochodząca odszkodowania z powodu wypadku w drodze do pracy lub z pracy czy to od zakładu pracy, czy też od osoby trzeciej na zasadach ogólnych (orzecz. z dnia 27.VIII.1970 r. II CZ 108/70, OSNCP 1971, poz. 91 — z glosą aprobującą K. Kolby, OSPIKA 1972, z. 6. s. 256 i n.); poszkodowany w wypadku komunikacyjnym, jeżeli do wypadku takiego doszło w drodze do pracy lub z pracy, a więc w zatrudnieniu, oraz gdy odpowiedzialną za szkodę jest osoba trzecia, np. posiadacz środka komunikacyjnego w rozumieniu art. 436 k.c. (orzecz. z dnia 24.II.1971 r. II CZ 32/71, OSNCP 1971, poz. 181).

⁸ OSPIKA 1968, z. 7—8, s. 330. Tak też E. Wengerek: Przegląd orzecznictwa SN, NP 1967, nr 5, s. 641 i W. Siedlecki: Przegląd orzecznictwa SN, PJP 1969, nr 8—9, s. 402. Wcześniej pogląd taki reprezentował M. Lisiewski: Wkładka do nr 3 „Palestry” z 1953 r., nr 3, s. 15 i n. oraz M. Waligórski: Dochodzenie alimentów w procesie, PJP 1961, nr 8—9, s. 332 i n.

⁹ Tak B. Dobrzański: Komentarz do k.p.c., s. 225—226. Zob. też orzecz. SN z dnia 26.X.1973 r. I CZ 129/73, OSNCP 1980, nr 5, poz. 97.

Zaprezentowane wyżej orzeczenia Sądu Najwyższego wskazują na dużą liczbę osób i różnych stanów faktycznych, kiedy to nie zachodzi konieczność uiszczenia w sprawie kosztów sądowych. Tylko bowiem rodzaj sprawy decyduje o zwolnieniu od ponoszenia kosztów sądowych.

Ad 2). Ustawa o kosztach sądowych przewidując wypadki zwolnienia tylko od opłat sądowych. Obowiązku ich uiszczenia nie ma Skarb Państwa i instytucje państwowe, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej. Ponadto Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z Ministrem Finansów oraz właściwym ze względu na rodzaj działalności danej organizacji ministrem (art. 8 i 9 u. o. k. s.), zwolnił od tego obowiązku:¹⁰ związki zawodowe — w sprawach wnoszonych do sądów o windykację należności pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych z tytułu udzielonych pożyczek; koleżeńskie kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, działające w jednostkach, instytucjach i zakładach wojskowych — w sprawach związanych z realizacją należności przypadających na rzecz tych kas z tytułu udzielonych pożyczek; PCK — w sprawach związanych z realizacją należności zasądzonych przez sąd na rzecz tej organizacji od sprawcy szkody lub przestępstwa na podstawie art. 448 k.c. oraz art. 59 § 3 i 178 § 3 k.k.; Zrzeszenie Katolików „Caritas” — w sprawach związanych z dochodzeniem należności od osób zobowiązanych do ponoszenia kosztów utrzymania podopiecznych w zakładach opiekuńczych prowadzonych przez to zrzeszenie; PKPS — w sprawach związanych z realizacją nawiązek orzeczonych przez sądy na rzecz tego Komitetu na podstawie art. 59 § 3 i 178 § 3 k.k.

Art. 8 u. o. k. s. odnosi się tylko do Skarbu Państwa oraz do państwowych jednostek organizacyjnych działających za tegoż, z których działalnością wiąże się dochodzone przez Skarb Państwa roszczenie. Stanowisko to wynika z wyraźnego brzmienia art. 29 k.p.c. Nie dotyczy to obowiązku ponoszenia wydatków, w tym bowiem zakresie art. 8 u. o. k. s. żadnych zwolnień od Skarbu Państwa nie przewiduje.¹¹ Skarb Państwa jest zwolniony od opłat sądowych zarówno wtedy, gdy dokonuje czynności podlegających opłacie (np. wnosi pozew), jak i wtedy, gdy na podstawie szczególnego przepisu byłby on zobowiązany do uiszczenia opłaty sądowej za zwolnioną od tych opłat drugą stronę (np. pozwany Skarb Państwa przegrywa sprawę w stosunku do powoda zwolnionego od ponoszenia opłat sądowych i zachodzi konieczność ściągania od tegoż wpisu do kasy sądu). Z brzmienia omawianego przepisu wynika bezspornie, że spośród organizacji społecznych ludu pracującego, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej i które nie posiadają osobowości prawnej, zwolnione są od obowiązku uiszczenia opłat tylko instytucje państwowe, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej (np. instytucje państwowe, szkoły wyższe, Centralny Fundusz Turystyki i Wypoczynku i inne). W świetle art. 9 u. o. k. s. zwolnienie od opłat sądowych może mieć miejsce tylko wtedy, gdy wymienione organizacje społeczne prowadzą swe własne sprawy związane z działalnością społeczną, naukową, oświatową, kulturalną, dobroczynną, opieki społecznej lub sa-

¹⁰ Wykaz zarządzeń, jednostek i rodzaj spraw podają F. Rusek i W. Kuryłowicz: Koszty sądowe w postępowaniu cywilnym — Komentarz, Warszawa 1976, s. 63—64. Ostatnio zarządzeniem nr 161/80. P. Min. Spraw. w dniu 24.VI.1980 r. zwolnił od ponoszenia opłat sądowych Komitet Wykonawczy Budowy Centrum Zdrowia Dziecka.

¹¹ F. Rusek i W. Kuryłowicz: Koszty sądowe (...), s. 59 (przytoczono tam orzeczn. SN z dnia 6.II.1960 r., OSN 1961, nr 4, poz. 56). Zakres zaś zwolnienia Skarbu Państwa od ponoszenia opłat sądowych, a więc wykładnię art. 8 u. o. k. s. omawia szczegółowo Sąd Najwyższy w orzeczn. z dnia 12.IX.1960 r. (OSC 1961, nr 4, poz. 112) wyjaśniając, że przewidziane w art. 8 u. o. k. s. zwolnienie Skarbu Państwa od opłat sądowych sięga tak daleko, jak sięgałby obowiązek uiszczenia tych opłat, gdyby zwolnienia nie było.

mopomocną, nie mającą charakteru działalności gospodarczej. W wypadku zaś gdy prowadzą one sprawy innych osób, muszą uiszczać opłaty sądowe na ogólnych zasadach, chyba że zwolnienie od kosztów sądowych następuje na podstawie odrębnych przepisów, np. ze względu na rodzaj dochodzonych roszczeń (art. 61 i 111 § 1 pkt 2 i 3 k.p.c.) lub przez sąd¹² (art. 113 § 3 i 112 § 2 k.p.c.).

Zwolnienie od opłat sądowych ze względów przedmiotowych, tj. ze względu na charakter dokonywanej czynności procesowej, przewidują przepisy art. 10, 19, 21 i 23 u. o k.s., a mianowicie:

a) w postępowaniu o zwolnienie od obowiązku uiszczania kosztów sądowych unormowanych przepisem art. 113 k.p.c. Przepis art. 10 u. o k.s. dotyczy wszelkich wniosków zgłaszanych w tym postępowaniu, a więc wniosków o zwolnienie całkowite i częściowe, jak również o zwolnienie od opłat od wnoszonych środków odwoławczych,

b) od pisma, jeżeli już z jego treści wynika, że podlega ono odrzuceniu. Do pism podlegających odrzuceniu k.p.c. zalicza pozwy, wnioski o wszczęcie postępowania nieprocesowego, środki prawne itp. (art. 199, 375, 397 § 2 k.p.c.). W tych właśnie wypadkach odrzucenie następuje z reguły na posiedzeniu niejawnym i nie pobiera się wtedy opłat. Sformułowania zaś ustawodawcy: „już z jego treści wynika” — oznacza, że podstawa odrzucenia pisma wynika z jego treści i nie wymaga podjęcia dalszych czynności w celu wyjaśnienia ewentualnej podstawy odrzucenia.¹³ Natomiast środki odwoławcze od postanowień odrzucających pismo procesowe lub odmawiające odrzucenia podlegają opłatom,

c) gdy sąd obowiązany jest działać z urzędu, mianowicie w sprawach z zakresu prawa opiekuńczego i kurateli (570 k.p.c.). Jeżeli więc sąd działa z urzędu, to od pism podlegających opłacie nie pobiera się tymczasowo należnych opłat w toku postępowania i dopiero w orzeczeniu końcowym sąd orzeka o obowiązku uiszczenia nie pobranych opłat, stosując odpowiednio obowiązujące zasady przy zwrocie kosztów postępowania,

d) przy wniesieniu zażalenia dotyczącego wyłącznie opłaty albo wysokości wydatków oraz przy wniesieniu podania o zwrot opłaty lub zaliczki na pokrycie wydatków, jak również przy złożeniu zażalenia w tej sprawie. Przepis art. 23 u. o k.s. w sposób ostateczny przesądził o dopuszczalności zażalenia dotyczącego tylko wysokości opłaty lub wydatku, które jest wolne od opłaty. Także wolne jest od opłat zażalenie kwestionujące samą zasadę żądania opłaty. Również z mocy § 22, 27 i 48 wspomnianego wyżej rozp. wyk. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych nie pobiera się opłat sądowych w szeregu spraw należących do postępowania nieprocesowego, a mianowicie: od wniosku o uchylenie postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego lub stwierdzającego zgon (art. 541 k.p.c.; ale od rewizji oraz skargi od wznowienia postępowania pobiera się w tej sprawie opłatę wpisu stałego w kwocie 150 zł); od wniosków i pism będących podstawą do wszczęcia przez sąd opiekuńczy postępowania z urzędu albo składanych sądowi opiekuńczemu w wykonaniu obowiązków wynikających z ustawy lub nałożonych przez ten sąd; od wniosku o przyjęcie oświadczenia co do uznania dziecka; od wniosku o nadanie dziecku nazwiska i wniosku w sprawach o przyznanie; od wniosku o odebranie dziecka; od żądania opiekuna przyznania mu przez sąd wynagrodzenia, przy czym zażalenie na postanowienie co do przyznania opiekunowi wynagrodzenia podlega opłacie stałej; od wniosku o przesłuchanie

¹² F. Rusek i W. Kuryłowicz: Koszty sądowe (...), s. 63.

¹³ F. Rusek i W. Kuryłowicz: Koszty sądowe (...), s. 122; W. Berutowicz: Postępowanie (...), s. 166.

świadka testamentu ustnego oraz o otwarciu i ogłoszeniu testamentu; za nadzór nad dozorem ustanowionym w toku wykonywania postanowienia o zabezpieczeniu spadku; od zarzutów na czynności komornika w toku wykonywania postanowienia o zabezpieczeniu spadku lub o sporządzeniu spisu inwentarza.

III. Zwolnienie od kosztów sądowych na mocy decyzji sądu

Zwolnienia od kosztów sądowych na mocy postanowienia sądu może się domagać osoba fizyczna, która wykaże zaświadczeniem organu administracji państwowej lub innym dokumentem uprawdopodobniającym, że nie jest w stanie ponieść kosztów bez uszczerbku koniecznego dla siebie i rodziny (art. 113 § 1 k.p.c.). Od sądu zaś zależy uznanie takiego zaświadczenia lub dokumentu za dostateczne do zwolnienia od kosztów sądowych. Zaświadczenie powinno obejmować dokładne dane o stanie rodzinnym, majątku i dochodach, tak aby na ich podstawie sąd mógł ocenić, czy zachodzą przewidziane do zwolnienia przesłanki. Osobie prawnej oraz organizacji nie mającej osobowości prawnej również może być przyznane zwolnienie od kosztów sądowych, jeżeli wykażą, że nie mają dostatecznych środków na pokrycie tych kosztów (art. 113 § 2 k.p.c.).

Formalnym warunkiem przyznania przez sąd zwolnienia od kosztów sądowych jest zatem — w myśl art. 113 § 1 k.p.c. — przedstawienie sądowi odpowiedniego wniosku i zaświadczenia terenowego organu administracji państwowej lub innego dokumentu.

Wniosek o przyznanie zwolnienia od kosztów sądowych należy zgłosić na piśmie lub ustnie do protokołu w sądzie, w którym sprawa ma być wytoczona lub już się toczy. Strona, która nie ma miejsca zamieszkania w siedzibie tego sądu, może złożyć ten wniosek (podobnie jak i wniosek o ustanowienie dla niej adwokata) w sądzie rejonowym miejsca swego zamieszkania. Sąd ten prześle niezwłocznie ten wniosek właściwemu sądowi (art. 114 k.p.c.). Również sąd rewizyjny może przekazać taki wniosek do rozpoznania sądowi pierwszej instancji, gdy zostanie on po raz pierwszy zgłoszony w postępowaniu rewizyjnym (art. 115 k.p.c.). Wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych dopuszczalny jest zatem w zasadzie w każdym stadium postępowania, także przed jego wszczęciem. Wynika stąd, że postępowanie o zwolnienie od kosztów sądowych jest jedynie akcesoryjnie związane z procesem. Jest ono także postępowaniem wpadkowym, a gdy wyprzedza proces — staje się postępowaniem pomocniczym.

Kodeks przyjął też w omawianych wypadkach obowiązek uprzedniego rzeczowego zbadania samej sprawy. Ma to na celu zapobieżenie niewłaściwościom i nadużyciom, a także pieniactwu przy uzyskiwaniu zwolnienia od kosztów sądowych. Sąd bowiem odmówi udzielenia takiego zwolnienia stronie w razie oczywistej bezzasadności jej powództwa lub obrony pod względem faktycznym i prawnym (art. 116 § 2 k.p.c.).

Pod względem prawnym można uznać powództwo lub obronę za oczywiście bezzasadne, gdy każdy prawnik z góry, bez głębszej analizy prawnej stanu faktycznego, może powiedzieć, że powództwo nie może być uwzględnione.¹⁴ Pod względem zaś faktycznym bezzasadność oczywista zachodzić będzie wówczas, gdy wnioski wysnute przez stronę z przytoczonych przez nią faktów są rażąco

¹⁴ Tak: W. Siedlecki: *Postępowanie cywilne* (...), s. 119; W. Berutowicz: *Postępowanie* (...), s. 167; J. Jodłowski, Z. Resich: *Postępowanie* (...), s. 307; orzeczn. SN z dnia 8.IX.1970 r. II OZ 115/70, OSNCRP 1971, nr 6, poz. 104.

sprzeczne z przyjętymi powszechnie zasadami logiki.¹⁵ W żadnym zaś razie bezzasadności nie można mieszać z brakiem lub niedostatecznością środków dowodowych, gdyż środki te mogą być przytoczone aż do zamknięcia rozprawy przed sądem I instancji.

Wykładni przepisu art. 116 § 1 k.p.c. dokonał Sąd Najwyższy w swych orzeczeniach. Tak więc jak wynika z orzeczenia z dnia 15.IV.1971 r. I CZ 50/71 (OSP i KA 1971, z. 12, poz. 230), dla oceny, czy zachodzi oczywista bezzasadność powództwa, nie ma żadnego znaczenia przytoczona przez powoda podstawa prawna żądania, ocena bowiem taka powinna być dokonana przez sąd na podstawie przytoczonych w pozwie okoliczności faktycznych. W orzec. zaś z dnia 6.III.1973 r. II CZ 22/73 (OSNCP 1974, poz. 16) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że sąd I instancji — poza wypadkiem przewidzianym w art. 395 § 2 k.p.c. — nie ma uprawnień do oceny zasadności środka odwoławczego. Dlatego też sąd I instancji nie może w postępowaniu międzyinstancyjnym oddalić wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych z powołaniem się na oczywistą bezzasadność środka odwoławczego.¹⁶ Orzeczenie to jest kontrowersyjne, choć zgodne z treścią wspomnianego przepisu art. 395 § 2 k.p.c.

Przed rozstrzygnięciem wniosku o przyznanie zwolnienia od kosztów sądowych, które może być całkowite lub częściowe (art. 112 § 2 k.p.c.), sąd może zarządzić odpowiednie dochodzenie w sprawie stanu majątkowego osoby ubiegającej się o zwolnienie, a orzeczenie w tym względzie sąd może wydać na posiedzeniu niejawnym (art. 116 § 1 k.p.c.) lub na rozprawie. Na odmowę przyznania zwolnienia przysługuje stronie zażalenie

Zasady częściowego zwolnienia od kosztów sądowych określa rozp. Min. Sprawiedliwości z dnia 12.VI.1965 r. w sprawie częściowego zwolnienia od kosztów sądowych (Dz. U. Nr 21, poz. 135). Sąd może przyznać zwolnienie od kosztów częściowo, jeżeli stosownie do art. 113 k.p.c. strona jest w stanie ponieść tylko część kosztów. Częściowe zaś zwolnienie od kosztów sądowych może polegać na zwolnieniu od poniesienia bądź ułamkowej części kosztów, bądź też określonej ich sumy, bądź wreszcie niektórych tylko opłat sądowych lub wydatków. Sąd może przyznać zwolnienie od kosztów sądowych częściowo również wtedy, gdy powództwo jest oczywiście bezzasadne tylko co do pewnej części roszczenia lub — co do niektórych roszczeń — tylko co do pewnej części roszczenia lub co do niektórych roszczeń dochodzonych łącznie. W wypadku takim zwolnienie od kosztów sądowych dotyczy jedynie roszczeń lub ich części, które nie są oczywiście bezzasadne. Roszczenia te lub ich części sąd oznaczy w postanowieniu o przyznaniu częściowego zwolnienia od kosztów sądowych.

W końcu wspomniane rozporządzenie stanowi, że jeżeli strona po częściowym zwolnieniu jej od kosztów sądowych dochodzi roszczeń lub ich części, co do których sąd odmówił zwolnienia ze względu na ich oczywistą bezzasadność, to obowiązana jest uiścić opłaty sądowe oraz ponieść wydatki w takiej wysokości, jak gdyby roszczenia te lub ich części były dochodzone oddzielnie. Podobnie postąpi sąd w wypadku bezzasadności obrony. Częściowe zwolnienie od kosztów sądowych w postaci zwolnienia od opłaty sądowej należnej od sprzeciwu i od wyroku zaocz-

¹⁵ W. Siedlecki: Postępowanie cywilne (...), s. 199; J. Jodłowski, Z. Resich: Postępowanie (...), s. 307.

¹⁶ Tezę zaaprobował E. Wengerek: Przegląd orzecznictwa SN, NP 1976, nr 6, s. 874, natomiast B. Dobrzański (Komentarz do k.p.c., s. 230) uważa tę tezę za dyskusyjną. Zob. w tej materii wywody B. Bładowskiego: Zażalenie w postępowaniu cywilnym, Warszawa 1975, s. 105—111.

nego nie obejmuje wpisu od rewizji.¹⁷ Wezwanie zaś do uiszczenia należnej opłaty nie może być zastąpione doręczeniem stronie odpisu postanowienia o częściowym zwolnieniu jej od kosztów sądowych.

IV. Forma orzeczenia, sposób oraz skutki zwolnienia od kosztów sądowych

Strona zwolniona od kosztów sądowych korzysta z następujących uprawnień:¹⁸

a) nie wnosi opłat sądowych ani też nie ponosi wydatków związanych z postępowaniem, które za nią wykląda Skarb Państwa, chyba że chodzi o zwolnienie częściowe udzielone przez sąd. Po zakończeniu sprawy sąd może obciążyć kosztami sądowymi, od których uczestnik był zwolniony, jego przeciwnika lub innego uczestnika, stosując zasady obowiązujące przy zwrocie kosztów procesu. Sąd może też obciążyć tymi kosztami uczestnika (stronę), który korzystał ze zwolnienia z zasądanego mu świadczenia (art. 112 § 1 k.p.c., art. 11 u.o.k.s.). W wypadkach gdy koszty te ponosi Skarb Państwa, tzn. gdy zwolnienie od kosztów pozostaje w mocy z ustawy lub zostaje udzielone przez sąd, to powinno to być uwidocznione w orzeczeniu sądu i należycie uzasadnione z podaniem podstawy prawnej.

b) może, jeżeli działa bez adwokata, zgłosić powództwo ustnie w sądzie właściwym lub w sądzie rejonowym swego miejsca zamieszkania, chociażby sąd ten nie był właściwy do rozpoznania sprawy (art. 188 k.p.c.). Chodzi tu zarówno o stronę zwolnioną od kosztów sądowych z mocy ustawy (art. 111 § 1 pkt 1—3, 5 k.p.c.), jak i stronę, która uprzednio uzyskała zwolnienie od kosztów sądowych w drodze postanowienia sądu wydanego w danej sprawie (art. 111 § 1 pkt 6 k.p.c.), jeżeli oczywiście działa w sprawie bez adwokata. Nie może ona zatem korzystać z tego ułatwienia wówczas, gdy w sprawie działa adwokat z wyboru lub w następstwie ustanowienia go dla strony przez sąd (art. 117 i nast. k.p.c.). W tym celu powinna ona przybyć do sekretariatu sądu rejonowego właściwego lub swego miejsca zamieszkania i złożyć do protokołu ustne zgłoszenie powództwa, które może przyjąć przewodniczący wydziału lub upoważniony przez niego kierownik sekretariatu (§ 158 instr. sąd.). Protokół podpisuje powód oraz osoba uczestnicząca w jego przyjęciu,

c) może zgłosić wniosek o ustanowienie dla niej adwokata, a sąd uwzględni ten wniosek, jeżeli udział adwokata w sprawie uzna za potrzebny (art. 117 k.p.c.). Sąd może na wniosek strony zwolnionej od kosztów sądowych lub korzystającej z ustawowego zwolnienia od kosztów w całości lub części, jeżeli wykazała ona zaświadczeniem organu administracji państwowej, że nie może bez uszczerbku dla utrzymania swojego i rodziny ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata, ustanowić dla niej adwokata. Sąd nie może jednak uczynić tego z urzędu (orzecz. SN z dnia 15.XI.1967 r. III PRN 3/67, NP 1968, nr 9, s. 1377 oraz głosa aprobująca Z. Krzemińskiego, zam. tamże). Zdaniem tego glosatora sąd może uznać udział adwokata za potrzebny zwłaszcza wtedy, gdy strona mieszkająca poza siedzibą sądu jest nieporadna lub pozbawiona wolności albo gdy sprawa jest skompliko-

¹⁷ Tak orzecz. SN z dnia 15.XII.1966 r. II PR 495/66, NP 1967, nr 7—8, s. 1019 i n. Tezę tę aprobowali W. Siedlecki: *Postępowanie cywilne (...)* i J. Krajewski: *Głosa*, OSPIKA 1967, nr 7—8, poz. 194. Zob. też orzecz. SN z dnia 29.IX.1969 r. III CZP 74/69, OSNCP 1970, nr 6, poz. 98.

¹⁸ Tak W. Siedlecki: *Postępowanie cywilne (...)*, s. 200—201; W. Broniewicz: *op. cit.*, s. 75; W. Berutowicz: *Postępowanie (...)*, s. 167; J. Jodłowski, Z. Resich: *op. cit.*, s. 308—309; F. Rusek i W. Kuryłowicz: *op. cit.*, s. 65 i n.

wana pod względem faktycznym lub prawnym.¹⁹ O wyznaczenie adwokata sąd zwraca się do właściwej rady adwokackiej lub zespołu adwokackiego mającego siedzibę w okręgu sądu orzekającego. Ustanowienie adwokata dla strony zwolnionej od kosztów sądowych jest jednoznaczne z udzieleniem pełnomocnictwa procesowego (art. 118 k.p.c.), a więc daje adwokatowi wszelkie uprawnienia, jakie wchodzi w zakres takiego pełnomocnictwa, bez potrzeby przy tym osobnego aktu ze strony osoby reprezentowanej.

Osiągnięcie pełnoletniości przez stronę zwolnioną od kosztów sądowych nie pozbawia ustanowionego z urzędu adwokata dalszej obrony już pełnoletniej strony, choć strona może ograniczyć zakres jego pełnomocnictwa. Adwokat strony zwolnionej od kosztów sądowych nie może żądać dla siebie żadnego wynagrodzenia za swe czynności, w razie jednak wygrania sprawy ma on prawo ściągnąć należną mu kwotę z kosztów zasądzonych lub zastrzeżonych w ugodzie na rzecz tej strony od przeciwnika — z wyłączeniem strony reprezentowanej (art. 122 k.p.c.) Adwokat korzysta tu z pierwszeństwa ustawowego co do zaspokojenia swych należności przypadających mu od przeciwnika strony zwolnionej od kosztów sądowych przed roszczeniami osób trzecich, i to nawet wtedy, gdy stronie cofnięto zwolnienie od kosztów lub gdy zwolnienie wygasło, a koszty zostały już przyznane. Od tego przeciwnika należy także ściągnąć z urzędu opłaty i wydatki nie poniesione przez stronę zwolnioną od kosztów sądowych. Zwolnienie od kosztów sądowych i ustanowienie adwokata nie zwalnia strony od obowiązku zwrotu kosztów przeciwnikowi (art. 121 k.p.c.), a więc nie ma ono wpływu na obowiązek zwrotu kosztów procesu przeciwnikowi strony zwolnionej (art. 121 k.p.c.).

Zwolnienie od kosztów sądowych wygasa wraz ze śmiercią strony, która je uzyskała (art. 119 § 1 k.p.c.) Wynika stąd, że k.p.c. nie przewiduje przejścia uprawnień na spadkobierców, którzy zgłaszając się do sprawy powinni wnosić o przyznanie im zwolnienia lub ustanowienie adwokata, jeśli tylko czynią zadość warunkom określonym w kodeksie.²⁰

Sąd, przed którym w danym momencie toczy się sprawa, na posiedzeniu niejawnym lub rozprawie cofnie zwolnienie od kosztów sądowych i ustanowienie adwokata, jeśli się okaże, że okoliczności, na podstawie których je przyznano, nie istniały lub przestały istnieć. W obu wypadkach strona obowiązana jest uiścić wszystkie przepisane opłaty oraz wynagrodzenie adwokata dla niej ustanowionego (w drugim wypadku sąd może obciążyć stronę tym obowiązkiem tylko częściowo, stosownie do zmiany, jaka nastąpiła w jego stosunkach materialnych). Ponadto stronę, która uzyskała zwolnienie od kosztów sądowych i ustanowienie adwokata na podstawie podania świadomie nieprawdziwych okoliczności, sąd skáže na grzywnę niezależnie od jej obowiązku uiszczenia wszystkich przepisanych opłat i wynagrodzenia adwokata.

Jeżeli przyczyną cofnięcia zwolnienia i ustanowienia adwokata jest oczywista bezzasadność powództwa lub obrony, sąd nie nałoży na stronę obowiązku uiszczenia opłat i wynagrodzenia adwokata, chyba że strona podlega ukaraniu za podanie fałszywych danych (art. 120 k.p.c.). Cofnięcie następuje z urzędu, gdy tylko sąd poweźmie wiadomość o przyczynach uzasadniających cofnięcie albo gdy nastąpi to na skutek twierdzeń strony przeciwnej. Adwokat zaś może z ważnych przyczyn wnosić o zwolnienie go od obowiązku zastępowania strony w procesie.

¹⁹ Z. Krzemiński: Głosa do orzeczn. SN z dnia 15.XI.1967 r. III PRN 73/67, NP 1968, nr 9, s. 1377 i n.; tenże: Wygaśnięcie pełnomocnictwa adwokata z urzędu w sprawie cywilnej, „Palestra” 1972, nr 3, s. 3 i n.

²⁰ W. Siedlecki: Postępowanie cywilne (...), s. 201; J. Jodłowski, W. Siedlecki: Postępowanie (...), Warszawa 1958, s. 426—432.

Rada adwokacka lub zespół adwokacki, zwalniając danego adwokata, wyznaczy innego adwokata.²¹

Niedopuszczalne jest także cofnięcie zwolnienia od kosztów sądowych po prawomocnym zakończeniu sprawy. Sąd może cofnąć zwolnienie od kosztów sądowych tylko wówczas, gdy okaże się, że okoliczności, które zdecydowały o przyznaniu zwolnienia, nie istniały lub przestały istnieć, natomiast niedopuszczalne jest cofnięcie zwolnienia oparte na tym, że sąd inaczej ocenia te same okoliczności (*vide*: orzec. SN z dnia 10.VIII.1963 r. II CZ 277/63, OSNCP 1964, poz. 252). Okoliczność, że sąd nie rozpoznał wniosku o zwolnienie strony od kosztów sądowych i o ustanowienie dla niej adwokata przed zawarciem przez strony ugody sądowej, nie powoduje bezskuteczności tej ugody, choćby wniosek ten przed prawomocnym zakończeniem postępowania został następnie uwzględniony.

O przyznaniu i cofnięciu sądowego zwolnienia od kosztów sądowych i ustanowienia adwokata, jak również o włożeniu na stronę obowiązku zapłaty kosztów sąd orzeka na posiedzeniu niejawnym lub na rozprawie przez wydanie stosownego postanowienia (art. 123 k.p.c.). Zażalenie przysługuje w takich wypadkach tylko na odmowę zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcie zwolnienia oraz na odmowę ustanowienia lub jego odwołania (art. 394 § 1 pkt 2 k.p.c.). Nie przysługuje zaś zażalenie na postanowienie, w którym sąd przyznał zwolnienie od kosztów sądowych lub ustanowił adwokata. Zgłoszenie wniosku o zwolnienie od kosztów przerywa bieg przedawnienia.²²

W świetle art. 124 k.p.c. wniesienie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych lub ustanowienie adwokata, jak również wniesienia środka odwoławczego od odmowy zwolnienia od kosztów sądowych — nie wstrzymuje biegu toczącego się postępowania, chyba że chodzi o zwolnienie powoda od kosztów sądowych na skutek wniosku zgłoszonego w pozwie lub przed wyloczeniem powództwa, a to wobec treści art. 16 u.o.k.s.

²¹ Blżej w tej kwestii — Z. Czeszejko-Sochacki i Z. Krzemiński: *Adwokat z urzędu w postępowaniu sądowym*, Warszawa 1976, s. 27—89.

²² B. Bładowski: *op. cit.*, s. 62. Sąd Najwyższy wyjaśnił, że termin tygodniowy do wniesienia wpisu od pozwu, przewidziany w art. 18 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, może być przywrócony na mocy art. 168 § 1 k.p.c. (OSP iKA 1980, s. 7—8, poz. 143 z głosem aprobującą W. Broniewicza, *zam. tamże*).

JANUSZ ŁAWRYNOWICZ

OBOWIĄZKOWE UBEZPIECZENIA KOMUNIKACYJNE WEDŁUG ROZPORZĄDZENIA RADY MINISTRÓW Z DNIA 30.XI.1981 R.

(DZ. U. NR 30, POZ. 166)

Artykuł omawia różnice między przepisami rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28.XI.1974 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych (Dz. U. Nr 46, poz. 274; zmiany: Dz. U. z 1975 r. Nr 30, poz. 160 i z 1978 r. Nr 1, poz. 1) a rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 30.XI.1981 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych (Dz. U. Nr 30, poz. 166).

Wstęp

Obowiązkowe ubezpieczenia komunikacyjne zostały wprowadzone w Polsce rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 2.XII.1961 r. w sprawie obowiązkowych ubez-